

VALLÁS

HÁBORÚ VAGY BÉKE?

Szerkesztette: Banyár Magdolna

Magyar Vallástudományi Társaság
L'Harmattan Kiadó
Budapest, 2011

A könyv megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

© L'Harmattan Kiadó, 2011
© Magyar Vallástudományi Társaság, 2011
© A szerzők, 2011

L'Harmattan France
7 rue de l'Ecole Polytechnique
75005 Paris
T.: 33.1.40.46.79.20

L'Harmattan Italia SRL
Via Bava, 37
10124 Torino-Italia
T./F.: 011.817.13.88

ISBN 978-963-236-476-6
ISSN 2061-3938

A kiadásért felel Gyenes Ádám

A Kiadó kötetei megrendelhetők, illetve
kedvezménytel megvásárolhatók:

L'Harmattan Könyvesbolt
1053 Budapest, Kossuth L. u. 14-16.
Tel.: 267-5979

harmattan@harmattan.hu
www.harmattan.hu

Borítóterv: Kállai Zsanett
Nyomdai előkészítés: Rátkai Gergő
Nyomdai kivitelezés: Robinco Kft.
Felelős vezető: Kecskeméthy Péter

TARTALOMJEGYZÉK

7

Banyár Magdolna – Sonkoly Gábor:
VALLÁSHÁBORÚK ÉS VALLÁSBÉKÉK PROBLÉMAFELVETÉS

13

Csányi Vilmos:
A VALLÁS MINT KONFLIKTUSFORRÁS

19

Gábor György:
KIZÁRÓLAGOSSÁG ÉS UNIVERZÁLIS TUDAT
A FUNDAMENTALIZMUS FENOMENOLÓGIÁJÁHOZ

33

Sulok Zoltán:
AZ ISZLÁM ÉS A VALLÁSI BÉKE

41

Tóth-Soma László:
A LEGITIM VALLÁSI ERŐSZAK VÉDIKUS ALAPELVEI

49

Ludassy Mária:
A VALLÁSSZABADSÁG AZ ANGOL ÉS FRANCIA FELVILÁGOSODÁSBAN

55

Máté-Tóth András:
VALLÁSFÓBIA VAGY VALLÁSPLURALIZMUS

69

Béres Tamás:
A VALLÁSI TALÁLKOZÁS JELENTŐSÉGE A VALLÁSKÖZI DIALÓGUSBAN

79

Kodácsy Tamás:
A VALLÁSI PLURALIZMUS REFORMÁTUS TEOLÓGIAI ÉRTELMEZÉSE

VALLÁSHÁBORÚK ÉS VALLÁSBÉKÉK
PROBLÉMAFELVETÉS

Az e kötet alapját jelentő VI. Létkérdés Konferencia (2010, szervező: Bhaktivedanta Hittudományi Főiskola)¹ témájának kiválasztásakor a vallás és a teológia posztmodern, vagy ha úgy tetszik, a kulturális/nyelvi fordulat utáni helyzetének megoldatlanságából eredő problémák feltérképezésének szándéka vezetett bennünket.² Az elmúlt bő negyven év olyan változásokat hozott a társadalomban és az azt leírni kívánó tudományokban, amelyek számos alapfogalom 19. századi meghatározását megkérdőjelezték. Ez alól az általános tendencia alól azonban kivételnek látszik a teológia megítélése, illetve magának a tudományosságnak és a teológiának a viszonya. Míg a vallás fogalma újra megkerülhetetlenné vált, a vallásosság és a tudományosság közötti kapcsolat még átértékelésre vár. Konferenciánk ehhez a folyamathoz kívánt hozzájárulni a vallásháború/vallásbéke fogalmainak több szempontból való értelmezésén keresztül.

A különféle szekularizációs elméleteket megalkotó szociológusok³ a hatvanas évektől egyetértettek abban, hogy a modern nyugati társadalmakban a vallás fokozatosan vissza fog szorulni, majd lassan elhal. A vallásszociológusok ki is mutatták ennek tényeit: a templomlátogatók számának fokozatos csökkenését, a vallásos érzület hanyatlását, az egyházak lelkeszi utánpótlásának egyre növekvő nehézségeit. Amikor Samuel. P. Huntington 1996-ban, nagy vihart kavart könyvében,⁴ amely Francis Fukuyamának a történelem végét vizionáló, 1992-ben megjelent művének⁵ éles kritikája – azzal érvelt, hogy a kétpólusú világrendet fel fogják váltani a vallási alapú civili-

¹ A konferencia részletes programját lásd: 1. Függelék

² Banyár Magdolna közgazdász, szociológus, történész PhD-jelölt, a Bhaktivedanta Hittudományi Főiskola adjunktusa és főigazgatója. Fő kutatási területei: a Krisna-tudat magyarországi története, a hindu társadalom-szemlélet, a vaisnava vallásgyakorlat teológiája és liturgiája, mely témákban rendszeresen publikál. Sonkoly Gábor a történelemtudomány kandidátusa, az ELTE BTK Történettudományi Intézetének nemzetközi igazgatóhelyettese, egyetemi docens, az "Atelier" Európai Historiográfia és Társadalomtudományok Tanszék vezetője. Kutatási területe a várostörténet és a kulturális örökség. Tanít az ELTE BTK-n. A Bhaktivedanta Hittudományi Főiskolán címzetes főiskolai tanár. Publikációinak száma és nemzetközi tudományos szervezői munkája jelentős.

³ Például David Martin és Peter L. Berger.

⁴ A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása (Budapest: Európa Kiadó, 1998).

⁵ A történelem vége és az utolsó ember (Budapest: Európa Kiadó, 1994).

zációk, és a köztük lévő konfliktusok is vallási okokból fognak kitörni, még kevesen hittek jóslatában.

Mára azonban a helyzet jelentősen megváltozott. A szekularizációs elméletek „atyjai” sorban revideálják nézeteiket, elismerve alapvető tévedésüket. P. L. Berger például egy 2007-es nagy hatású előadásában⁶ már egyenesen „ellenszekularizációról” beszél, kijelentve, hogy alapvetően téves az a vélekedés, mely szerint egy szekularizált világban élünk, mert a mai világot éppen olyan izzó vallásosság jellemzi, mint az elmúlt korokat, sőt néhány helyen még növekedett is a vallás befolyása; külön figyelmet érdemel például az iszlám és a karizmatikus kereszténység rohamos expanziója.

Az okokat kutatva általában a tradicionális életformák felbomlásából eredő egzisztenciális válsággal, a szociális feszültségekkel, valamint a politikai intézményrendszer erőteljes funkcionális zavaraival magyarázzák a vallásos érület reneszánszát. A vallásos meggyőződés pedig nem tűri tovább a privát szférába való visszaszorítotttságot: újból meghatározó helyet követel magának a világ egyre több pontján mind a törvényalkotásban, mind a politikai intézményrendszer működésében. E követelés pedig nem mindig békés: korunk egyre súlyosabb problémája a vallási fundamentalizmusból származtatható terrorizmus. A politikai trendkutató tudósok⁷ szerint ez – a vallási aktivitás erősödése és a vallási identitás politikai megnyilvánulása – lesz a köz-eljövő legfontosabb tendenciája.

E folyamat rendkívül sok kérdést vet fel, melyek megválaszolása a társadalomtudósokra vár. Az emberiség legfontosabb érdeke nyilvánvalóan az, hogy mindezek ellenére mégse következzen egy újabb vallásháborúval terhelt korszak. Ennek elkerülésében pedig a teológiának elsőrendű szerepe van. Az ezen új korszak által felvetett kérdésekkel való szembenézés nem halogatható tovább. A teológiának párbeszédet kell kezdenie a társadalomtudománnyal, mert csak közösen képesek megtalálni a „tartós béke képletét”. Ám a több évszázados „tudomány *versus* teológia” dichotómia a mai napig akadályozza az együttgondolkodást.

Nyugaton a hagyományos intézményesült vallások (értsd: egyházak) társadalmi és társadalomtudományi, valamint öndefinícióját is négy általános tendencia jelöli ki. Azonban a vallás mind a négy tendencia tudományos értelmezésében saját eredeti, a teológia által megfogalmazott céljához képest idegen szerepben jelenik meg.

1. A világvallások – és ezzel magának a vallásnak is – elítélése azok negatív történelmi és jelenkori szerepe miatt (vallásháborúk, vallásüldözések, intolerancia, társadalmi egyenlőtlenségek fenntartása stb.).

⁶ Lásd: <http://www.firstthings.com/article/2008/01/002-secularization-falsified-1>

⁷ Például Gerald Celente (*The Trends Journal*).

2. Az intézményesült egyházak politikai, illetve társadalmi szerepkere-sése, amely átideologizálja – szélsőséges formában a vallást fundamentalizmusnak, szalonképesebb módon pedig a konzervativizmus alappillérének tekintve –, illetve a jóléti állam szociális igényeit kielégítő intézménykörré redukálja az egyházakat. A vallás mindkét esetben **ideológiaként** jelenik meg: politikai értelemben a konzervativizmus, fundamentalizmus stb. része, szociális értelemben pedig az altruizmus egyik formája.

3. A hatvanas évek óta mind tömegesebb **újvallásosság**, amely – a felvilágosodással induló általános ateizálódásnak ellentmondva – változatos formákat öltve arra utal, hogy a társadalmi szereplők nem a transzcendens igényétől vagy élményétől fordultak el, hanem csupán a hozzá vezető úton tekintik egyre kevésbé autoritívnak a hagyományos egyházakat, vallásgyakorlási módokat. Ezzel előtérbe kerül az egyén választási képessége és joga. Itt a vallások, a fogyasztói társadalom logikájának megfelelően, egymás mellett sorakoznak a polcon – ízlés szerint választhatók, mixelhetők, visszazárhatók. Sőt a „termékek forgalmazói” között egyfajta verseny is megfigyelhető.⁸

4. A hajdani determinista társadalomtudományos világmagyarázatok elbizonytalanodása, illetve a természettudományok mind jobban technikaivá váló jellege egyre szélesebb terepet kínál azoknak a gyakran áltudományosnak minősített, de a döntéshozók körében is népszerű újabb világmagyarázatoknak, amelyek egyfajta integráció nevében korszakunk társadalmi, gazdasági, környezeti, tudati, stb. bajaira olyan általános diagnózisokat és megoldásokat dolgoznak ki, amelyek felhasználják a vallások világképét, világmagyarázatait. Ezen érvelések eredményei eltérőek lehetnek, ám az episztemológiai megközelítések azonos elven alapulnak: a vallások ősi tudást hordoznak, ősi állapotok tanúi, amelyek a modern természettudományok módszereivel értékesíthetőek. Itt tehát szó sincs a vallások transzcendens tartalmának elfogadásáról, vagy akár értelmezéséről, inkább csak a **vallások alapszövegeinek forrásként való felhasználásáról** a modern tudományosság számára, az előző pontban említett fogyasztói logika szerint.

A vallás mind a négy esetben a saját teológiájától idegen képet ölt. Hiszen csak erős ideológiai befolyásoltság alatt képzelheti valaki, hogy Jézus, Mohamed, Buddha vagy Krisna tanításainak az volt az alapvető célja, hogy csökkentsék – vagy épp fenn-tartsák – a társadalmi egyenlőtlenségeket, politikai ideológiákat terjesszenek el, szo-

⁸ Lásd: Peter L. Berger, *The Social Reality of Religion* (London: Faber, 1969).

ciális intézményeket alapítsanak, vagy újabb termékekkel kápráztassák el az anyagi létből kiábrándult embert vagy kutatót. Az ilyen megítélések közös gyengéje, hogy nemcsak a vallást tekintik történelmi jelenségnek, hanem az annak alapját képező tanítást is, amely pedig mind forrását, mind célját, mind módszerét tekintve örök, történeti értelmezése ennél fogva óhatatlanul félrevezető.

A vallásháborúk újabb eljövételére vonatkozó jóslatok alapja a modern tudományosságnak a felvilágosodástól eredeztethető azon két, egymással összefüggő tétele, melyek szerint egyrészt a vallások – a premodern történeti tapasztalatok alapján – meghatározó társadalmi normaként belső kirekesztést (vallásüldözés, pogromok stb.) és külső konfliktusokat (vallásháborúk, erőszakos térítőhadjáratok stb.) indukálnak, másrészt a nem empirikus, illetve nem a nyugati tudományosság racionalitásának elveit követő világmagyarázatok hiteltelenek, mitikusak. A 19. századi tudományosság önnön egzaktságába vetett hitének korszakában ez utóbbi tétel maradandónak tűnt, sőt a természettudományos közvélemény jórészt a mai napig is elfogadja, hiszen a technikai fejlődés ezt visszaigazolni látszik.

A bölcsész- és társadalomtudományok ugyanakkor fokozatosan elvetették az egzaktság tételét, determinista modelljeiket és organizmus-szerű társadalomképüket az 1970-es évektől kezdve dekontstruálják, a társadalmi jelenségeket mindinkább interpretatív-narratív modellekkel írják le, aminek hatására elfogadottakká váltak a hermeneutikai alapú megközelítések. A hermeneutikai megközelítés közelebb hozta egymáshoz a bölcsész- és társadalomtudományokat, illetve a teológiát, ám – ahogy fentebb már említettük – a több évszázados „tudomány *versus* teológia” dichotómia a mai napig akadályozza a társadalom leírásának és értelmezésének a közelítését, valamint az együttgondolkodást. Ezzel magyarázható a jelenkori társadalom, valamint társadalmi jelenségek értelmezésének társadalomtudományos modelljeiben (pl. civilizációk összezapása, társadalmi ill. politikai laicitás, posztmodern vallásgyakorlási formák stb.) megjelenő vallás- és vallásosság kép, amely nem veszi figyelembe, nem aknázza ki a különböző teológiákra jellemző társadalommagyarázó elveket és rendszereket.

Felmerül a kérdés, hogy vajon a teológusok – akik sokszor maguk is képzett bölcsész-, illetve társadalomtudósok –, elvégezték-e a teológiájukból fakadó társadalomképnek a posztmodern társadalomra vonatkozó, illetve a posztmodern (dekonstruktivisták stb.) társadalomtudományok episztemológiai változásaira reflektáló értelmezését. Ennek hiányában ugyanis egyrészt továbbra is irracionálisnak tűnhet a társadalommagyarázatuk, másrészt nehezen kezdeményezhetnek párbeszédet a (világi) társadalomtudósokkal.

Hosszabb távon a legfontosabb azonban az lenne, ha a meghatározó vallások teológusai értékelnék tanításaikat abból a szempontból, hogy mennyiben nyújthatnak valós eszmei alapot a fundamentalizmushoz, különösen annak erőszakos megnyilvánulásaihoz. Tisztázásra várnak a következő kérdések:

- Miként viszonyulnak más vallások tanításaihoz?
- Mennyiben gondolják saját hitigazságait kizárólagosnak, és tolerálják más vallások eltérő világmagyarázatát?
- Valóban pusztán a vallási tanítások félremagyarázásáról és politikai ideológiaként való felhasználásáról van-e szó?

E kérdésekkel való szembenézés nélkül elképzelhetetlen a valódi, Istennek vélhetően egyedül tetsző, őszinte felebaráti szereteten alapuló vallásközi párbeszéd. Ami minden bizonnyal az egyetlen igazán hatásos, a romboló fundamentalizmussal és vallási terrorizmussal szembeszegezhető „fegyver”, amivel talán elkerülhető, hogy újból a vallásháborúk korába lépjünk.

Az említett komplex kérdéskörök természetesen nem válaszolhatóak meg egyetlen konferencia keretében, ám az e kötet alapját jelentő konferencia programját úgy állítottuk össze, hogy legalább egy gyors problémainventáriumot tudjunk nyújtani, illetve bemutassuk az egyes problémák lehetséges értelmezési kereteit. A problémák kifejtése főelőadások, és az rájuk válaszoló, velük vitatkozó korreferátumok formájában történik.

A kötet első blokkjának írásai a vallás, mint konfliktusforrás problémáját járják körül – a témához illően a vita, az álláspontok ütköztetésének módszerével. Itt rendszerint egy tudós és egy teológus fejt ki nézeteit az adott tárgyról, reflektálva egymás mondandójára. Az első „menet” a vallást antropológiai szempontból vizsgálja, különös tekintettel a vallások megkülönböztető, konfliktusgeneráló szerepére. Ezt követi a napjainkban a vallási fundamentalizmussal és erőszakkal leginkább azonosított vallás, az iszlám teológiai bemutatása. Majd egy teológus-filozófus párbeszéd mentén bontakoznak ki a vallási erőszak mellett, illetve ellen szóló általános érvek.

A második blokkban a vallási pluralizmus, a vallások békés egymásmellettélésének teológiai alapjait kívánjuk megragadni. Máté-Tóth András *2. Függelékben* található kérdésfelvetésének – mely alapján a teológusok gondolatmenete kirajzolódott – célja az, hogy a vallási pluralizmus értelmezéseiben megjelenő hasonlóságok és különbségek megfogalmazása révén váljanak összevethetővé a különböző teológiáknak a vallási sokszínűség okaira és kezelhetőségére vonatkozó megfogalmazásai. A kötetet a teológusok – a vallások egymáshoz való viszonyát leíró kategóriákat, valamint a vallásközi párbeszéd és a misszionálás kapcsolatát taglaló – kerekasztal beszélgetése zárja.

Reméljük, kötetünk hasznos hozzájárulást nyújt ahhoz, hogy mind a teológia és a tudomány, mind pedig a teológiák közötti párbeszéd egyre nyitottabbá, őszintébbé és mélyrehatóbbá váljon.